

Piotr Pilch

Ewolucja denotacji i konotacji pojęcia "profesji"

Problemy Profesjologii nr 2, 175-188

2011

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Piotr Pilch

EWOLUCJA DENOTACJI I KONOTACJI POJĘCIA „PROFESJI”

Streszczenie

W artykule omówiono ewolucję denotacji i konotacji pojęcia profesji w języku angielskim i w języku polskim. Autor dokonuje historycznej analizy pojęcia profesji w oparciu o słowniki języka angielskiego oraz publikacje z zakresu socjologii profesji. Wskazuje na zmiany znaczenia tego pojęcia oraz skojarzeń z nim związanych. Podkreśla sprzeczności związane są z zakresem jego stosowania do wszystkich zawodów lub tylko do nielicznych (prawo, medycyna, teologia i ewentualnie wojskowość). Słowo "profesja" i słowa od niego pochodzące są w języku polskim zdecydowanie rzadziej używane niż w języku angielskim i budzą ambiwalentne skojarzenia. Wynika z tego potrzeba bardziej precyzyjnego jego zdefiniowania w polskim piśmiennictwie naukowym.

THE EVOLUTION OF DENOTATION AND CONNOTATION OF THE TERM “PROFESSION”

Summary

The article discusses the evolution of denotation and connotation of the term “profession” in both English and Polish language. The author makes a historical analysis of this term in relation to English language dictionaries as well as publications related to the sociology of profession. He points at the changes in the meaning of this particular term and those associated with it. He also emphasizes the contradictions related to the use of the term in all or selected professions (law, medicine, theology, and perhaps military). The word “profession” and those which derive from it are without doubt less frequently used in Polish than in English, and they often provoke ambivalent connotations. This results in the need for a more precise definition of the term in the Polish academic writing.

Wprowadzenie

Słowo „profesja” wywodzi się z języka łacińskiego (łac. *professio* – publiczne uwiadomienie, zgłoszenie; a) rzemiosło, profesja; b) zeznanie, oświadczenie – *Słownik łacińsko-polski*¹), gdzie oznaczało działania jednostki nakierowane na otoczenie, czy to w postaci aktów mowy czy też czynności stanowiących źródło utrzymania. Można jednak twierdzić, że we współczesnej polszczyźnie znaczenie tego terminu jest kształtowane nie przez martwą łacinę, ale przez ekspansywny język angielski, tak jak wiele innych zapożyczeń występujących w języku pol-

---

¹ *Słownik łacińsko-polski*, tom IV, Warszawa 2007, s. 317.

skim, zarówno naukowym jak i potocznym, związanych z absorpcją znaczeń z angloamerykańskiego kręgu kulturowego.

Absorpcja ta spowodowana jest dominującą amerykańską pozycją cywilizacyjno-kulturową i wynikającą z niej monopolizacją języka nauki przez język angielski. W przypadku socjologii dominacja ta jest szczególnie widoczna w dziedzinie socjologii organizacji, jak i wywodzących się z niej interdyscyplinarnych naukach o zarządzaniu, przesyconych amerykańskim pragmatyzmem i orientacją na efektywność. Jest to odzwierciedleniem szerszego zjawiska: „Podczas gdy Hollywood sprzedawał amerykański styl życia zarówno obywatelom metropolitalnych, jak i peryferyjnych krajów, akademicy dostarczali [...] legitymizacji pożądaných dróg do nowoczesności i dobrobytu”².

Oczywiście należy zdawać sobie sprawę, że „zamerykanizowana socjologia światowa stanowi z kolei, zagrożenie dla socjologii prowincjonalnych. Zagrożenie to polega na mniej lub bardziej świadomym przenoszeniu tematów, tez, sposobów myślenia i dowodzenia, akcentowaniu pewnych zjawisk i pomijaniu innych, czy wręcz przenoszeniu paradygmatów uprawiania nauki”³. Prowadzi to w konsekwencji do badania tego, w jakim stopniu twierdzenia o świecie anglosaskim sprawdzają się w innych kulturach, a więc na ile są one podobne do „wzorca”.

Jedną z podstawowych przyczyn takiego stanu rzeczy jest bezkrytyczne transponowanie terminologii naukowej bez uwzględnienia lokalnych uwarunkowań. Idealna definicja powinna denotować wszystko (mając na myśli obiekty wchodzące w jej zakres) i nie rodzić żadnych konotacji. Dlatego analiza denotacji i konotacji pojęcia „profesja” w języku polskim poprzedzona będzie przestudiowaniem ewolucji jego znaczenia i wiążących się z nim skojarzeń w języku angielskim.

Pojęcie „profesji” w języku angielskim

Pierwotne, historycznie najstarsze, pochodzące sprzed XVI wieku użycie słowa „profesja” („profession – the act of taking the vows that consecrate oneself to special religious service, to profess – to receive formally into membership in a religious community through the authorized acceptance of the candidate's vows” – *Webster's Third New International Dictionary*⁴) odnosi się do przyjęcia w poczet członków wspólnoty religijnej poprzez złożenie stosownych

² R. Cohen, T. Shanin, T. i B. Sorj, *The Sociology of "Developing Societies": Problems of Teaching and Definition*, "The Sociological Review" 1977, Vol. 25 nr 2, s. 354.

³ M. J. Kostecki, K. Mreła, *Zawłaszczanie nauki (Refleksje nad amerykańską socjologią)*, „Studia Socjologiczne” 1980, nr 4(79), s. 199.

⁴ *Webster's Third New International Dictionary*, Chicago 1993, s. 1811.

ślubów zakonnych lub przyjęcie święceń kapłańskich. W ten sposób następowało powołanie adepta w poczet wybranych, posiadające społeczną akceptację przejście do grona o szczególnym statusie. Było to związane z dominującą rolą Kościoła w funkcjonowaniu średniowiecznych uniwersytetów: „Uniwersytet jest przede wszystkim korporacją kościelną. Nawet jeżeli wielu spośród jego przedstawicieli nie miało święceń, nawet jeżeli do szeregów jego wciąż przybywało ludzi świeckich, wszyscy oni uchodzą za duchownych [...]”⁵.

Słowo to było wartościowane pozytywnie ze względu na aspekt moralny i religijny wyboru kandydata, który rezygnował ze świeckiego życia na rzecz innych, wyższych celów. Ważne było również wejście do cieszącej się społecznym prestiżem grupy, do której dostęp mieli tylko nieliczni. Kandydat musiał przejść poprzez okres próby (inicjacja), który wymagał od niego wysiłku i zaangażowania, dlatego on jak i inni postrzegali daną wspólnotę pozytywnie⁶.

Z tym znaczeniem wiąże się drugie odwołujące się do otwartego deklarowania lub publicznego wyznawania swojej wiary, przekonań czy opinii. W późniejszym okresie znaczenie to nabrało negatywnych konotacji związanych z nieszczerością i kłamstwem deklaracji, które nie są poparte czynami. Obecnie w tym pejoratywnym znaczeniu forma czasownikowa i rzeczownikowa jest używana („to profess – to make a usually false or insincere claim of or about something” - *Longman Dictionary of Contemporary English*⁷; „profession – an open but often false declaration or claim” – *The New Oxford Dictionary of English*⁸).

Termin „profesja” odnoszący się do zawodu, a nie złożenia ślubów, przyjęcia święceń czy deklaracji poglądów, również charakteryzuje się niejednoznacznością ewaluacją, co najmniej od XVI wieku⁹. Z jednej strony był on wtedy używany jako określenie zawodów wymagających uniwersyteckiego wykształcenia w takich dziedzinach jak teologia, prawo czy medycyna. Odpowiada to organizacyjnej strukturze średniowiecznych uniwersytetów, w których istniały tzw. wyższe fakultety: prawa (kanonicznego i cywilnego), medycyny i teologii¹⁰. (Do profesji zaliczano również, choć rzadziej, wojskowość. Te zawody były wykonywane przed wszystkim przez *gentelmanów* – szlachetnie urodzonych. Pozycja profesji w hierarchii zawodów wynikała nie tylko z poważania dla wymaganej wiedzy i umiejętności, których zdobycie było wynikiem starań danej jednostki, ale również dla przyrodzonej pozycji osób je

⁵ J. Le Goff, *Inteligencja w wiekach średnich*, Warszawa 1997, s. 78.

⁶ E. Aronson, *Człowiek istota społeczna*, Warszawa 2006, [cyt. za] R. Cialdini, *Wywieranie wpływu na ludzi. Teoria i praktyka*, Gdańsk 2009.

⁷ *Longman Dictionary of Contemporary English*, Warszawa 1989, s. 826.

⁸ *The New Oxford Dictionary of English*, Oxford 1998, s. 1480.

⁹ E. Freidson, *Professional Powers. A Study of the Institutionalization of Formal Knowledge*, Chicago-London 1986.

¹⁰ J. Le Goff, *Inteligencja...*, *op. cit.*, Warszawa 1997.

wykonujących. Jednocześnie w tym samym okresie słowo „profesja” było używane nie tylko na określenie kilku wybranych zawodów (trzech, ewentualnie czterech po włączeniu wojskowości), ale dla oznaczenia wszystkich zawodów – nastąpiło znaczne rozszerzenie zakresu jego użycia. Być może miał na to wpływ łaciński źródłosłów lub w ten sposób chciano podnieść ich prestiż, co ułatwiło rozszerzenie pojęcia na zawód nie wymagający uniwersyteckiej edukacji, taki jak wojskowość.

W XIX wieku słowo „profession” zaczęło być używane na oznaczenie nowych, przekształconych lub zreorganizowanych zawodów wykonywanych przez przedstawicieli klasy średniej podkreślając ich ekskluzywność i prestiż. Przemiany i powstawanie nowych profesji było związane z rozwojem kapitalizmu przemysłowego. Do takich profesji należeli w Wielkiej Brytanii w pierwszej połowie XIX wieku dentyści, chirurdzy, inżynierowie i architekci (Carr-Saunders za Vollmer i Mills¹¹). W drugiej połowie wieku dołączyły do nich profesje związane z nauczaniem, administracją i zarządzaniem (np. księgowi).

Współcześnie w szerszym znaczeniu „profesja” odnosi się do wszystkich zawodów („a principal calling, vocation, or employment” – *Webster's Third New International Dictionary*¹²) lub wszystkich osób wykonujących dany zawód („the whole body of persons engaged in a calling”¹³). Pojęcie to obejmuje wszystkie zawody, brak jest jakiegokolwiek rozróżnienia między nimi. Znaczenie związane tylko z zawodem i powstawaniem zawodu nosi słowo „profesjonista” czyli zawodowiec (ang. professional).

W węższej denotacji „profesja” odnosi się do zawodów wywodzących się z tradycji średniowiecznych uniwersytetów. Od tego znaczenia wywodzą się takie słowa jak „professional”, „professionalise”, „professionalism” i „professionalization” (profesjonalista, profesjonalizować, profesjonalizm i profesjonalizacja). Kryterium zawężenia pojęcia oraz jego pochodnych dotyczy specyficznej wiedzy i umiejętności jako efektu kształcenia. Zastosowane kryterium obrazuje poniższa definicja: „A vocation in which a professed knowledge of some department of learning or science is used in application to the affairs of others or in the practice of an art founded upon it. Applied *spec.* to the three learned professions of divinity, law and medicine; also to the military professions”¹⁴. Definicja ta nie zmieniła się co najmniej od roku

¹¹ H. M. Vollmer, D.L. Mills (red.), *Professionalization*, New Jersey 1996.

¹² *Webster's Third New International Dictionary*, *op. cit.* s. 1811.

¹³ *Ibidem*, s. 1811.

¹⁴ *Oxford English Dictionary*, t. II., New York 1971, s. 2316.

1933, ponieważ w takiej postaci cytują ją autorzy klasycznej w tej dziedzinie pozycji noszącej oczywisty tytuł *The Professions* Carr-Saunders i Wilson¹⁵.

Definicja ta może być podstawą do wyciągnięcia wniosków dotyczących stosowania słowa „profession” w języku angielskim oraz konsekwencji wynikających z takiego, a nie innego widzenia świata społecznego. Profesja jest zawodem, którego wykonywanie wymaga specjalistycznej, eksperckiej wiedzy. Konsekwencją tego jest podział na zawody lepsze i gorsze, ze względu na potrzebną do ich wykonywania „porcję i proporcję” wiedzy i umiejętności. Wiedza ta nie jest zbiorem wskazówek jak postąpić w konkretnym przypadku, tak jak wiedza rzemieślnika, ale oparta jest na badaniach jako wiedza naukowa (np. medycyna) lub tworzy się w wyniku specyficznego dla niej dyskursu i stanowi przedmiot społecznych negocjacji (np. prawo czy teologia). Wiedzy tej nie można zdobyć poprzez indywidualne doświadczenie, poprzez praktykę, tak jak w przypadku rzemiosł czy pracy na roli. Wiedza ta musi zostać przekazana przez innych, musi być nauczona. Z wiedzą tą powiązany jest zbiór umiejętności, który pozwala na zastosowanie jej do rozwiązywania problemów innych ludzi. Jest to więc wiedza, która ma zastosowania praktyczne i zorientowana jest na innych, jak również wiedza, która jest „wiedzą dla wiedzy” (analogicznie do „sztuki dla sztuki”) służąc dalszemu poszerzaniu granic ludzkiego poznania i samorozwoju.

Definicja ta podkreśla, że szczególnie trzem dziedzinom – teologii, prawu i medycynie przysługuje to specjalne miano. Dlatego to właśnie one są najczęściej podawane jako przykłady profesji będąc ulubionym tematem badań socjologów profesji. Stanowią również punkt odniesienia jako typ idealny do porównywania innych zawodów w procesie profesjonalizacji. Ich unikalna, nie tylko semantyczna pozycja wynika z faktu, że kontrolują one wiedzę i umiejętności związane z ważnymi społecznie wartościami, tak w życiu doczesnym, gdzie wartościami są zdrowie (medycyna) i sprawiedliwość (prawo karne i cywilne), jak i wiecznym (teologia).

W celu przybliżenia węższego znaczenia posłużę się kolejnym cytatem ze słownika języka angielskiego: „A calling requiring specialized knowledge and often long and intensive preparation including instruction in skills and methods as well as in the scientific, historical, or scholarly principles underlying such skills and methods, maintaining by force of organization or concentrated opinion high standards of achievement and conduct, and committing its

---

¹⁵ A. M. Carr-Saunders, P. A. Wilson, *The Professions*, Oxford 1933.

members to continued study and to a kind of work which has for its prime purpose the rendering of a public service"¹⁶.

Ta definicja oprócz aspektów wiedzy i wynikającej z niej nierówności, które zostały omówione w przypadku definicji słownika oksfordzkiego wskazuje na inne elementy charakterystyczne dla profesji. Do tych elementów należy zaliczyć proces przygotowania do wykonywania profesji wymagający długotrwałego i intensywnego kształcenia, podczas którego nabywane są zarówno umiejętności, jak i ich teoretyczne podstawy. Definicja podkreśla pozytywne cechy profesji, takie jak jakość pracy i zachowania (uczciwość, prawość), zaangażowanie w rozwój profesjonalny oraz prospołeczny charakter pracy, który jest pierwszoplanowym celem profesji. Profesjoniści nie czynią tego jednak samorzutnie. Istnieją instytucje, które kształtują zachowania decydujące o pozycji i prestiżu profesji. Zachowania tego typu są powodowane istnieniem samokontroli profesji sprawowanej przez organizację zrzeszającą profesjonalistów (np. stowarzyszenie profesjonalne) lub zgodną opinię członków profesji. Profesjoniści powinni przejawiać pozytywnie wartościowane przez ogół społeczeństwa cechy, ponieważ w imię wspólnego dobra kontrolują wzajemnie swoje zachowania.

Definicja słownika Webstera zawiera w sobie trzy ważne elementy pozwalające na nadanie statusu profesji:

1. wyspecjalizowana wiedza i umiejętności,
2. zinstytucjonalizowana społeczna samokontrola,
3. prospołeczna orientacja.

Definicja ta rodzi pytania o zależności istniejące pomiędzy wyodrębnionymi wymiarami: poznawczym, politycznym i normatywnym. Wywołuje też kwestie granic (np. między wiedzą wyspecjalizowaną i ogólną) i instytucjonalnych rozwiązań przyjmowanych na każdym z nich. Wyróżnione powyżej elementy będą przedmiotem dalszej dyskusji w trakcie tworzenia definicji profesji na potrzeby niniejszej pracy.

Przeciwieństwem osoby wykonującej daną profesję – profesjonalisty („professionalist – one who professionalize an occupation”, „professionalize *vt* – to give a professional character to: treat as or convert into profession; *vi* to assume professional character; become professional”¹⁷) jest amator.

---

¹⁶ *Webster's Third New...*, *op. cit.* s. 1811.

¹⁷ *Ibidem*, s. 1811.

Amator zajmuje się daną dziedziną dla czystej przyjemności kierując się motywacją wewnętrzną¹⁸. Dana działalność nie jest dla niego sposobem na zdobycie środków utrzymania. Natomiast profesjonalista jest materialnie zainteresowany rezultatami swojej aktywności. Jego motywy są więc moralnie podejrzane. Nie jest więc *gentlemenem*, który oddaje się powołaniu. Znajduje to szczególnie odzwierciedlenie w pejoratywnym użyciu pokrewnych określeń, wywodzących się od słowa „profesja”, w odniesieniu do osób, od których działalności społeczeństwo oczekuje podporządkowania wyższym wartościom jak np. dobru społecznemu, a nie realizacji wyłącznie materialnych interesów: „lekceważąco stosowane w odniesieniu do osoby, która czyni swoim zajęciem, zawodem, coś co właściwie jest wykonywane z wyższych pobudek niż *profesjonalny polityk*”¹⁹.

Intencje amatora są czyste, ale skąd wynika ich moralna czystość? Czy nie z tego, że jego praca jest amatorska (określenia w języku polskim „amatorska robota” czy „amatorszczyzna”), co implikuje jej niską jakość. Profesjonalna praca jest pracą o wysokiej jakości, po prostu pracą wykonaną dobrze, ponieważ wykonująca ją osoba posiada odpowiednie kwalifikacje. Kwalifikacje te pozwalają jej na pracę na takim poziomie, że jest ona w stanie uczynić z niej źródło swoich dochodów zapewniających jej utrzymanie i przetrwanie na konkurencyjnym rynku. Można stąd wnioskować, że amatorowi brak jest dostatecznej wiedzy i umiejętności oraz poświęcenia się ich rozwijaniu w przeciwieństwie do profesjonalisty, który jest ekspertem w swojej dziedzinie. Pracuje on w pełnym wymiarze czasu, pogłębia wiedzę, rozwija umiejętności oraz gromadzi doświadczenie zawodowe. Profesjonaliści pracują w miarę regularnie, by zapewnić sobie środki utrzymania w odróżnieniu od amatorów, którzy czerpią środki z innych źródeł i poszukują w danej działalności innego rodzaju nagród.

Prześledzenie zróżnicowanych denotacji i konotacji pojęcia „profesji” w języku angielskim pozwoliło na zobrazowanie sprzeczności i niejasności związanych z tym pojęciem w trakcie jego historycznego rozwoju. Sprzeczności te związane są z zakresem jego stosowania do wszystkich zawodów lub tylko do nielicznych (prawo, medycyna, teologia i ewentualnie wojskowość). Z wąskim zakresem stosowania tego terminu wiąże się wysoka pozycja i prestiż, natomiast w przypadku szerokiego znaczenia możemy wnioskować o zrównanym z innymi statusie przedstawiciela profesji. Sprzeczności dotyczą też motywów przypisywanych profesjonalistom. Z jednej strony mamy do czynienia ze szczytnymi moralnie pobudkami i służeniem dobru publicznemu, z drugiej natomiast pojawiają się podejrzenia dotyczące

¹⁸ E. L. Deci, *Intrinsic Motivation*, New York 1975, [cyt. za] M. Widerszal-Bazyl, *Pojęcie motywacji wewnętrznej*, „Przegląd Psychologiczny” nr 3, 1979.

¹⁹ *Oxford English...*, *op.cit.*, s. 2316.

niskich materialnych intencji, a nawet skłonności do oszukiwania i mijania się ze szczytnymi deklaracjami. Prowadzi to do sytuacji, że „opinia publiczna i ci, którzy wypowiadają się w jej imieniu zapatrują się na profesje z pewną dozą ambiwalencji, można powiedzieć, że semantyczna niejasność i niejednoznaczność tego słowa jednocześnie pobudza i odzwierciedla tą ambiwalencję”²⁰.

Ta niejasność i zróżnicowanie denotacji i konotacji znajdowała i znajduje swoje odbicie w kontrowersjach wśród badaczy tej problematyki. Nie byli oni zgodni, co do zawartości znaczeniowej słowa „profesja” i pochodzącego od niego pojęcia „profesjonalizacji” jako procesu, którego zakończenie wyznacza spełnienie kryteriów bycia profesją. Spowodowało to sytuację, w której „przez wiele lat problem definicji był zasadniczą kwestią badań nad profesjami, maskując podstawowe pytania, które przede wszystkim czynią profesje interesującymi”²¹.

Pojęcie „profesji” w języku polskim

Percepcja i sposób myślenia oraz interpretacji świata jest pochodną używanego języka (hipoteza determinizmu językowego Sapira-Whorfa²²). Używane pojęcia wpływają na sposób kategoryzowania rzeczywistości, rozumienia jej i wartościowania. Słowniki są zapisem sposobu odzwierciedlenia świata. Zapis ten ukazuje historyczną zmienność pojęć i ich lokalność pod względem społecznym i geograficznym. Słowniki nie prezentują jednak pełnej różnorodności znaczeń danego pojęcia, które współlistnieją w różnych dyskursach społecznych – potocznym, naukowym, szkolnym czy prasowym. Prezentują tylko dominujące, wybrane przez językoznawców definicje będące odbiciem dominujących idei danych czasów. Jednocześnie wzmacniają one i narzucają te rozumienia pojęć i związane z nimi wartościowanie poprzez czynienie ich, w pewnym oczywiście stopniu, obowiązującymi sposobami postrzegania rzeczywistości.

Odwołanie się do słownikowych definicji pozwala zrozumieć, co mają na myśli ci, którzy używają słowa w danym kontekście. Chodzi tutaj zarówno o tych, którzy uważają się za profesjonalistów, tych którzy aspirują do tego miana jak i pozostałą część społeczeństwa, która to miano przyznaje²³.

Studiowanie potocznych definicji pozwala uświadomić sobie jaki wpływ na badacza ma potoczne rozumienie słowa, jakimi konotacjami jest ono obciążone i w jaki sposób może to

²⁰ E. Freidson, *Professional...*, *op.cit.*, s. 27.

²¹ A. Abbott, *The System of Professions. An Essay on the Division of Expert Labor*, Chicago-London 1988, s. 7.

²² E. Sapir, *Kultura, język, osobowość*, Warszawa 1978, [cyt. za] B. L. Whorf, *Język, myśl, rzeczywistość*, Warszawa 1982.

²³ E. Freidson, *Professional...*, *op.cit.*

wpływać na proces badawczy. Istnieje konieczność bycia świadomym potocznego stosowania słowa, które starają się odzwierciedlić słownikowe definicje, ponieważ denotacje z nim związane i wartościowanie, które jest mu nieuchronnie i nieświadomie przypisywane przez badacza w wyniku jego przynależności do danej kultury i społeczności, wpływa na jego postrzeganie problemu badawczego. Nastawienie badacza przejawia się w formułowanych w hipotezach badawczych oczekiwaniach, co do charakteru rzeczywistości społecznej. Jeżeli oczekuje się na przykład, na podstawie podzielanego przez większość zbiorowości przekonania o prospołecznym nastawieniu profesji, tego że profesje posiadają i realizują etos służenia²⁴, to poszukiwać się będzie zachowań potwierdzających przyjęte hipotezy. W ten sposób selektywna percepcja i stosowanie strategii konfirmacyjnej przy testowaniu hipotez prowadzi do zafałszowania obrazu badanej rzeczywistości zgodnie z oczekiwaniami społecznymi, które są wyrażane w definiowaniu prospołecznej orientacji profesji. Oczekiwania te są nieświadomie lub świadomie podzielane przez badacza. Brak świadomości tych oczekiwań utrudnia proces obiektywizowania podejścia do badanego przedmiotu.

Zarówno *Słownik współczesnego języka polskiego*²⁵ jak i *Słownik języka polskiego*²⁶ określają znaczenie słowa „profesja” jako tożsame z pojęciem zawodu: „profesja – praca zawodowa, stałe zatrudnienie; zajęcie, fach, zawód”. Znaczenie zapożyczenia jest równoważne jednemu ze znaczeń łacińskiego oryginału. Termin ten, według słowników, nie jest charakterystyczny dla języka potocznego, ale występuje głównie w literaturze. Odpowiada on szerszemu znaczeniu angielskiego słowa „profession” odnoszemu się do wszystkich zawodów. Nie wiąże się z żadnymi wymaganiami formułowanymi wobec danego zawodu ani z uprzywilejowaną pozycją czy prestiżem. W języku polskim profesja jest po prostu bardziej literackim, „szlachetniejszym” ekwiwalentem słowa „zawód”.

Negatywne konotacje związane w języku polskim ze słowem „profesja”, odnoszą się do akademickiego sporu o to, która z profesji jest najstarsza. O to zaszczytne miano ubiega się polityka i prostytutka. Ze względu na to, że początki obu profesji giną w pomroce dziejów, autorytatywna odpowiedź nie jest tutaj możliwa. Dokumentując jednak użycie odpowiednich zwrotów, częściej jednak występuje określenie „przedstawicielka najstarszej profesji” w odniesieniu do prostytutki niż „przedstawiciel najstarszej profesji” w odniesieniu do polityka

---

²⁴ W. J. Goode, *The Theoretical Limits of Professionalization*. [w:] *The Semi-Professions and Their Organization. Teacher, Nurses, Social Workers*, red. A. Etzoni, Toronto 1969.

²⁵ *Słownik współczesnego języka polskiego*, Warszawa 1996, s. 854.

²⁶ *Słownik języka polskiego*, tom II, Warszawa 1995, s. 888.

mimo, że o prostytutkach pisze się rzadziej niż o politykach. Kwestia ta oczywiście wymaga dalszych badań.

Pozytywne konotacje wiążą się w polszczyźnie ze słowem „profesjonalista”. Jest to „człowiek uprawiający coś jako swoją profesję, zwykle bardzo dobrze; specjalista, fachowiec, zawodowiec”²⁷. Oznacza to, że w każdym zawodzie, niezależnie od jego charakteru, można być profesjonalistą, czyli kimś, kto po prostu dobrze lub bardzo dobrze wykonuje swoją pracę. Pozytywne skojarzenia odnoszą się do jakości pracy profesjonalisty. Jednocześnie profesjonalista to osoba, dla której pewien zbiór czynności stał się stałym źródłem utrzymania czyli przeszedł proces profesjonalizacji – „proces wyodrębniania się nowych zawodów, specjalności w danej dziedzinie; przekształcanie się jakichś zainteresowań, czynności w zawód”²⁸ oraz „przejście na profesjonalne, zawodowe wykonywanie czegoś”²⁹.

W tej definicji wyróżniono dwa rodzaje procesów profesjonalizacji. W pierwszym przypadku mamy do czynienia z wykształcaniem się nowych zawodów w wyniku specjalizacji w ramach zawodów już istniejących, lub tworzenie nowych zawodów jako efekt popytu na nowy rodzaj pracy, w drugim natomiast czynności wykonywane dotychczas z zamiłowania, jako sposób spędzania czasu wolnego, stają się zawodem. W tym przypadku mamy do czynienia z przechodzeniem od działalności amatorskiej do zawodowej. Jako przykład słowniki wymieniają tutaj sport czy działalność artystyczną.

Takie rozumienie pojęcia profesjonalizacji jako procesu wykształcania się nowych zawodów panuje w polskiej literaturze socjologicznej, na dowód czego można przytoczyć pracę Gałęskiego³⁰. Ze względu na denotacje pojęcia „profesja” w języku polskim, kiedy mówimy o profesjonalizacji mamy na myśli proces tworzenia się zawodu, podczas gdy w języku angielskim profesjonalizacja odnosi się do głównie do przekształcania się zawodów w profesje. Dokumentuje to w zakresie terminologii naukowej *Słownik socjologiczny*³¹: „profesjonalizacja 1) proces, poprzez który konkretny zespół umiejętności i czynności zostaje społecznie określony i zdefiniowany jako → zawód, wraz z wyznaczeniem wymaganego zakresu wiedzy, który obejmuje kompetencje danej profesji; 2) proces uaktywnienia, wzmocnienia i wykształcenia się relacji typu klient-usługodawca”.

²⁷ *Słownik współczesnego języka polskiego, op. cit.* s. 854.

²⁸ *Słownik języka polskiego, op. cit.*, s. 888.

²⁹ *Słownik wyrazów obcych*, Wrocław, 2001, s. 638.

³⁰ B. Gałęski, *Zawód jako kategoria socjologiczna. Formowanie się zawodu rolnika*, „Studia Socjologiczne” 1963, nr 3 (10).

³¹ *Słownik socjologiczny*, Toruń 1998, s. 164.

Należy również wspomnieć o negatywnych konotacjach związanych z pochodnymi słowa „profesja”. W drugim znaczeniu profesjonalizacja to „ograniczanie się lub swych działań do spraw związanych z wykonywanym zawodem”. Budzi to negatywne skojarzenia z wąskim koncentrowaniem się w życiu tylko i wyłącznie na działalności zawodowej, kosztem innych ról społecznych. Natomiast pozytywne skojarzenia pochodnych związane są ze słowem „profesjonalista” i dotyczą wysokiej jakości jego pracy oraz sposobu podejścia do klienta. Profesjonalny poziom wykonania jest przeciwieństwem „amatorskiej roboty”. Profesjonął czyli zawodowiec to najczęściej osoba, która uczyniła swoim zawodem zestaw czynności, który zazwyczaj jest wykonywany dla przyjemności, a nie w celu uzyskania źródła utrzymania – odnosi się to szczególnie do sportowców. Jakość jego pracy jest na tyle wysoka, że gwarantuje mu dochody na relatywnie wysokim poziomie.

Słowo „profesja” i słowa od niego pochodzące są w języku polskim zdecydowanie rzadziej używane niż w języku angielskim, a jeśli już to głównie w czasopiśmiennictwie i literaturze. Wiąże się z nim mniej słów pochodnych i ono samo, jak i słowa pochodne mają zdecydowanie mniej różnorodnych znaczeń i konotacji.

Przyczyny takiego stanu rzeczy mogą być wielorakie. Po pierwsze, ze względu na społeczno-gospodarcze zapóźnienie ziem polskich, które w XIX wieku znajdowały się pod zaborem, historyczne procesy kształtowania się profesji charakterystyczne dla kapitalizmu przemysłowego w Europie Zachodniej uległy opóźnieniu i skala ich była zdecydowanie mniejsza. Słowo „profesja” było słowem obcym w językach słowiańskich. Można przypuszczać, że wcześniejsze, negatywne skojarzenia powodowały, że nie było ono używane dla określenia „lepszych” zawodów. Jego znaczenie nie zostało więc zawężone w potocznym użyciu do wybranych, ekskluzywnych zawodów.

Polska socjologia zawodów o orientacji marksistowskiej, która wyodrębniła się po roku 1956 i rozwijała do połowy lat sześćdziesiątych, nie wprowadzała pojęcia „profesji”³². W wydanej w roku 1965 *Socjologii zawodów* pod redakcją Adama Sarapaty³³, która stanowi zbiór artykułów poświęconych różnorodnym zawodom występują także takie zawody, jak prokurator³⁴ czy ekonomista³⁵. Zawody te są tradycyjnie zaliczane w literaturze anglojęzycznej do profesji i tak też tłumaczone są tytuły artykułów: *Zawód prokuratora* (*The profession of prosecutor*) i *O zawodzie ekonomisty* (*About the profession of an economist*). W tłumacze-

³² S. Dziecielina-Machnikowska, *Socjologia zawodów w Polsce*, "Studia Socjologiczne" 1980, nr 4 (79), s. 171-184, [cyt. za] N. Kraśko, *Instytucjonalizacja socjologii w Polsce 1920-1970*, Warszawa 1996.

³³ A. Sarpata (red.), *Socjologia zawodów*. Warszawa 1965.

³⁴ E. Hansen, *Zawód prokuratora*, [w:] *Socjologia zawodów*, red. A. Sarapata, Warszawa 1965.

³⁵ J. Kluczyński, *O zawodzie ekonomisty*, [w:] *Socjologia zawodów*, red. A. Sarapata, Warszawa 1965.

niach nie ma jednak spójności, ponieważ pielęgniarki zostały zaliczone do profesji³⁶ natomiast księgowi nie³⁷.

Pojęcie „profesji” nie zostało wprowadzone do języka polskiego, ponieważ wyróżniałoby „burżuazyjne” zawody i przeczyło zasadom równości oraz polityce deprecjonowania wykształcenia prowadzonej przez socjalistyczne państwo. Wzorem był awans oparty nie na kryteriach wykształcenia, ale pochodzenia społecznego lub wysokiego poziomu motywacji („Nie matura, lecz chęć szczerą...”). Ponadto nie istniał odpowiednik w języku rosyjskim, w którym słowo „професия” było równoznaczne z pojęciem „zawód”. Dla socjologów, którzy jak Jan Szczepański³⁸ chcieli zajmować się problematyką wyższych warstw społecznych bardziej użyteczne było pojęcie inteligencji.

Ewentualnym ekwiwalentem i konkurentem dla pojęcia „profesji” może być w języku polskim określenie „wolny zawód”, które równoważne jest angielskiemu terminowi „free practitioner”, odpowiadającemu rozwojowi profesji na bazie indywidualnej praktyki. Ten etap w historii profesji był charakterystyczny dla ich dziewiętnastowiecznej ekspansji w Stanach Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii. Jako „wolne zawody” jest tłumaczone pojęcie „the professions” w słownikach angielsko-polskich (*Podręczny słownik polsko-angielski*³⁹) w odróżnieniu od tłumaczenia „profession” jako wyłącznie „zwykłego” fachu, zawodu.

„Wolność” zawodu zakłada jego wykonywanie indywidualnie, poza wszelkimi strukturami organizacyjnymi na zasadzie osobistego porozumienia z klientem, co do warunków i charakteru świadczonej usługi. Takie rozumienie jest powszechne zarówno w definicjach słowników języka polskiego, w socjologii czy w prawie (np. według Banasińskiego i Szafrąńskiego⁴⁰, którzy za istotę wolnego zawodu uważają „wymagające wykształcenia szczególnego, względnie naturalnych umiejętności, osobiste świadczenie usług wyższego rzędu, wykonywanych w sposób gospodarczo niezależny i na własną odpowiedzialność, przy czym świadczenie tych usług zakłada występowanie szczególnego węzła zaufania między osobą świadczącą a klientem, w tym konieczność zachowania tajemnicy zawodowej”).

---

³⁶ L. Kanabus-Anderkova, *O zawodzie pielęgniarki*, [w:] *Socjologia zawodów*, red. A. Sarapata, Warszawa 1965.

³⁷ F. Michoń, *Z badań nad zawodem księgowego*, [w:] *Socjologia zawodów*, red. A. Sarapata, Warszawa 1965.

³⁸ J. Szczepański, *Inteligencja i społeczeństwo*, Warszawa 1957. J. Szczepański, *Wykształcenie a pozycja społeczna inteligencji*, Łódź 1960.

³⁹ *Podręczny słownik polsko-angielski*, Warszawa 1988, s. 548.

⁴⁰ C. Banasiński, D. Szafrąński, *Samorząd gospodarczy i samorząd wolnych zawodów (samorząd zawodowy)*, [w:] *Prawo gospodarcze. Zagadnienia administracyjno-prawne*, red. M. Wierzbowski, Warszawa 1996, s. 115.

„Wolny zawód” nie może być jednak traktowany pod względem znaczeniowym jako odpowiednik pojęcia „profesja” z dwóch przyczyn. Pierwszą jest różnica w zakresach znaczeniowych tych pojęć. Zakres znaczeniowy „profession” jest znacznie szerszy (oczywiście mam tu na myśli węższy zakres znaczeniowy obejmujący tylko niektóre, wybrane zawody, a nie szerszy, gdzie pojęcie „profession” jest równoznaczne z pojęciem „occupation”), ponieważ definicje nie określają sposobu zatrudnienia profesjonalisty i pobierania przez niego wynagrodzenia za pracę. Dopuszczalne jest zarówno świadczenie usług na podstawie stosunku pracy i regularne pobieranie wynagrodzenia w postaci pensji wypłacanej przez pracodawcę, jak i na podstawie umowy o świadczeniu usług (agencyjnej, o dzieło czy umowy zlecenia), z czym łączy się incydentalne pobieranie wynagrodzenia w postaci honorarium (lub opłaty o innej nazwie, por. Styś⁴¹). Drugą przyczyną jest modernizacja technologiczna i organizacyjna prowadząca do istotnych zmian w społecznym podziale pracy oraz sposobach i metodach jej wykonywania. Nie jest możliwa działalność lekarza dowolnie wybranej specjalności bez odpowiedniego zaplecza diagnostycznego. Radca prawny nie jest w stanie świadczyć kompleksowej obsługi prawnej klienta instytucjonalnego bez narażenia się na zarzut dyletanctwa – wymusza to specjalizację w różnych dziedzinach prawa cywilnego i handlowego w ramach kancelarii prawnej oraz wsparcie informacyjne ze strony pracowników niższego szczebla. Obecnie przedstawiciele każdego zawodu zaliczanego dotychczas do wolnych zawodów, wykonują swoją pracę w mniejszej (adwokaci) lub większej (lekarze lub radcy prawni) części w sposób gospodarczo zależny w ramach danego podmiotu organizacyjnego. Tak więc wolne zawody już w Polsce nie istnieją. Możemy jedynie mówić o pewnych grupach w danym środowisku zawodowym, które świadczą usługi prowadząc indywidualną praktykę. Jedyną tak naprawdę wolną profesją, która spełnia kryteria definicyjne jak i intuicyjne rozumienie pojęcia, pozostali w Polsce notariusze.

Tabela 1. Porównanie stosowanie pojęcia „profesji” w języku polskim i angielskim

Porównanie stosowanie pojęcia „profesji” w języku polskim i angielskim		
SŁOWNICTWO	JĘZYK	
	polski	angielski
Potoczne	tak	tak
Naukowe	nie	tak

Źródło: opracowanie własne.

⁴¹ A. Styś A. (red.), *Marketing usług*, Wrocław 1996.

Podsumowując można stwierdzić, co obrazuje powyższa tabela, że w potocznym języku polskim słowo „profesja” jest używane stosunkowo rzadko i odmiennie od większości znaczeń w języku angielskim. Budzi też zasadniczo różne, przeważnie negatywne, skojarzenia w przeciwieństwie do „profesjonalisty”, który staje się wzorem nowego podejścia do pracy. Jednocześnie brak jest w języku polskim terminów na oznaczenie zawodów, które zajmują szczególne miejsce w hierarchii zawodów ze względu na wymagania, które muszą spełniać ich przedstawiciele oraz biorąc pod uwagę specyficzne formy zrzeszania się.

Bibliografia

1. Abbott A., *The System of Professions. An Essay on the Division of Expert Labor*, Chicago-London 1988.
2. Aronson E., *Człowiek istota społeczna*, Warszawa 2006.
3. Banasiński C., D. Szafranski, *Samorząd gospodarczy i samorząd wolnych zawodów (samorząd zawodowy, [w:] Prawo gospodarcze. Zagadnienia administracyjno-prawne*, red. Wierzbowski M., Warszawa 1996.
4. Carr-Saunders A. M., Wilson P. A., *The Professions*, Oxford 1933.
5. Cialdini R., *Wywieranie wpływu na ludzi. Teoria i praktyka*, Gdańsk 2009.
6. Cohen R., Shanin T., Sorj T. i B., *The Sociology of „Developing Societies”: Problems of Teaching and Definition*, „The Sociological Review” 1977, Vol. 25 nr 2.
7. Deci E. L., *Intrinsic Motivation*, New York 1975.
8. Dziecielina-Machnikowska S., *Socjologia zawodów w Polsce*, „Studia Socjologiczne” 1980, nr 4 (79).
9. Freidson E., *Professional Powers. A Study of the Institutionalization of Formal Knowledge*, Chicago-London 1986.
10. Gałęski B., *Zawód jako kategoria socjologiczna. Formowanie się zawodu rolnika*, „Studia Socjologiczne” 1963, nr 3 (10).
11. Goode W. J., *The Theoretical Limits of Professionalization*, [w:], *The Semi-Professions and Their Organization. Teacher, Nurses, Social Workers*, red. Etzioni A., Toronto 1969.
12. Hansen E., *Zawód prokuratora*, [w:] *Socjologia zawodów*, red. Sarapata A., Warszawa 1965.
13. Kanabus-Anderkowska L., *O zawodzie pielęgniarki*, [w:] *Socjologia zawodów*, red. Sarapata A., Warszawa 1965.
14. Kostecki M. J., Mreła K., *Zawłaszczanie nauki (Refleksje nad amerykańską socjologią)*, „Studia Socjologiczne” 1980, nr 4(79).
15. Kraško N., *Instytucjonalizacja socjologii w Polsce 1920-1970*, Warszawa 1996.
16. Kluczyński J., *O zawodzie ekonomisty*, [w:] *Socjologia zawodów*, red. Sarapata A., Warszawa 1965.
17. Le Goff J., *Inteligencja w wiekach średnich*, Warszawa 1997.
18. *Longman Dictionary of Contemporary English*, Warszawa 1989.
19. Michoń F., *Z badań nad zawodem księgowego*, [w:] *Socjologia zawodów*, red. Sarapata A., Warszawa 1965.
20. *The New Oxford Dictionary of English*, Oxford 1998.
21. *Oxford English Dictionary*, t. II., New York 1971.
22. *Podręczny słownik polsko-angielski*, Warszawa 1988.
23. Sapir E., *Kultura, język, osobowość*, Warszawa 1978.
24. Sarpata A. (red.), *Socjologia zawodów*, Warszawa 1965.
25. *Słownik języka polskiego*, tom II, Warszawa 1995.
26. *Słownik łacińsko-polski*, tom IV, Warszawa 2007.
27. *Słownik socjologiczny*, Toruń 1998.
28. *Słownik współczesnego języka polskiego*, Warszawa 1996.
29. *Słownik wyrazów obcych*, Wrocław 2001.
30. Styś A. (red.), *Marketing usług*, Wrocław 1996.
31. Szczepański J., *Inteligencja i społeczeństwo*, Warszawa 1957.
32. Szczepański J., *Wykształcenie a pozycja społeczna inteligencji*, Łódź 1960.
33. Vollmer H. M., Mills D. L. (red.), *Professionalization*, New Jersey 1996.
34. *Webster's Third New International Dictionary*, Chicago 1993.
35. Whorf B. L., *Język, myśl, rzeczywistość*, Warszawa 1982.
36. Widerszal-Bazyl M., *Pojęcie motywacji wewnętrznej*, „Przegląd Psychologiczny” nr 3, 1979.